

Hľadá sa grafik Orest Dubay

Mohlo by sa zdať, že miesto Oresta Dubaya v dejinách slovenského výtvarného umenia je nepopierateľne isté. Jeho grafiky sa objavujú v predaji, sem-tam sa jeho tvorba pripomenie kolektívnou výstavou, občas sa objaví reprodukcia diela na sociálnych sieťach. Dokonca bola jeho grafika prednedávnom použitá na obálke knihy vydanej prestížnym malým vydavateľstvom! Až ten, kto sa začne obzerať po monografii alebo by sa chcel s jeho tvorbou stretnúť v expozíciách niektorých verejných galérií na Slovensku, jednoducho nepochodí. Vyzerá to tak, že v súčasnosti je grafická tvorba Oresta Dubaya odloženým dedičstvom, o ktorom sa tuší, že je, ale málokto ho skutočne pozná. Tých niekoľko katalógov a dve útle publikácie, ktoré vyšli pred rokom 1989, sú síce dôkazom jeho reálneho zaradenia do vtedajšej prevádzky výtvarnej scény socialistickej kultúry, ale dnes postačia nanajvýš ako základná informácia o existencii jednotlivých diel. Po vyše tridsiatich rokoch existencie kultúry a umenia v demokratických podmienkach by sa žiadalo viac. Ponúknuť skutočný obraz o modernej slovenskej grafike, jej úlohe v avantgardných hnutiach a v konštituovaní socialistickej kultúrnej politiky. Chýba aj zamyslenie nad miestom a váhou osobností jej jednotlivých aktérov – účastníkov umeleckej scény a jej inštitúcií, ako aj jednotlivých umeleckých hnutí. Naša kultúra trpí mnohými neduhmi, ale nepestovanie pamäti patrí asi k tým najvlastnejším. Našťastie, tvorbe Oresta Dubaya zapadnutie v prachu zabudnutia nehrozí, najmä vďaka živej vlne záujmu mladej, nielen grafickej výtvarníckej generácie. Tá v jeho tvorbe vidí nielen autonómnu modernosť, ale aj obrazovú a námetovú poetiku, z ktorej cíti blízkosť k vlastnému vnímaniu súčasného sveta. Otázka, čo s tvorbou Oresta Dubaya, je na mieste. Skúsme teda prostredníctvom niekoľkých poznámok na okraj, koľko predpísaný rozsah tohto textu dovolí, zastaviť sa pri niektorých dôležitých momentoch jeho života a tvorby.

Poznámka k štúdiu

Orest Dubay patrí do vojnovnej generácie, ktorú zastihla druhá svetová vojna na prelome mladosti a dospelosti, takže budovanie jej ideálov a hodnôt bolo vždy pomeriavané prítomnosťou vojnovnej tragédie. Narodil sa v dnes už neexistujúcej dedine Veľká Poľana (okres Svidník) v rodine grécko-katolíckeho kňaza. Aj napriek neprítomnosti otca, ktorý odišiel za prácou do Ameriky, podporovali ho aj jeho šesť súrodencov vďaka matkinej urputnosti v štúdiách. Gymnaziálne štúdium dokončil v ešte československom Mukačeve, ktoré po viedenskej arbitráži obsadilo Maďarsko. Jeho túžba študovať výtvarné umenie v Prahe sa po rozpade Československa nemohla naplniť. Zvolil si Bratislavu a zapísal sa na Oddelenie kreslenia a maľovania na Slovenskej vysokej škole technickej. Napriek prítomnosti fašistickej totality študoval rokoch 1939 – 1943, stretnutie s vyučujúcim pedagógom Jánom Mudrochom a spolužiakmi ako Viliam Chmel, Ladislav Guderna, Ervín Semian a Alojz Klimo bolo kľúčovým vo formovaní jeho svetonázoru a tvorivého nasmerovania. Dostal sa vtedy do blízkosti medzigeneračnej skupiny spisovateľov a výtvarníkov, neskôr nazvanej Avantgarda 38. Aj keď sa vraj pre samotársku povahu až tak nezúčastňoval vtedajšieho bohémneho života, dostalo sa mu surrealistických a nadrealistických poučení.

Poznámka o začiatkoch

V literatúre sa uvádza, že prvý grafický list vytvoril v roku 1945 odtlačením rozpracovaného dreveného reliéfu. Netreba zabudnúť, že grafické techniky sa skôr robili „na kolene“, za pomoci náhradných nástrojov sa rylo nožíkmi a kľincami do starých dosák. Možno aj vďaka praktickému vyhľadávaniu iných možností objavil zmysel tvorenia v experimentovaní a v používaní netradičných prístupov. Dalo by sa zhrnúť, že snaha Oresta Dubaya o moderný grafický výraz bola výsledkom niekoľkých vzájomne previazaných úsilí. Prvé bolo postavené na materiálom a technologickom experimentovaní. Práve v päťdesiatych rokoch bolo neobvyklou a ojedinelou praxou, ktorá o desať rokov neskôr našlo svoje širšie zázemie v prostredí abstraktného informelu. Dubayov technologický experiment sa začínal voskovými kresbami, po čase sa presunul ku grafickým technikám rytia a tlač

z kartónu, z rôznych PVC matric, igelitov a, samozrejme, linolea a dreva. Ďalšou osobitosťou bolo hľadanie a sústredenie sa na obyčajné, všedné. V banalite a obyčajnosti námetu hľadal jeho nedramatickú samozrejmosť a hĺbku. Pestovanie výtvarného naivizmu malo korene už v maľbách Paula Gauguina a v generácii Oresta Dubaya sa stalo určitou generačnou črtou. Objavil sa aj v tvorbe Ernesta Zmetáka, sledujúceho predovšetkým princípy ľudového drevorezu, ale aj Ervína Semiana, Alojza Klimy či Vincenta Hložníka a sochára Rudolfa Uhra. Poslednou, treťou autorovou prioritou bolo hľadanie výrazu v adekvátnej, teda v čo najjednoduchšej forme. Myslí sa tým typický Dubayov veľký detail, veľkorysý plošný poňatie a opticky hravá línia, ocitajúca sa na pomedzí konkrétneho a abstraktného. Napríklad čiara sa v jeho obraze raz stáva horizontom strácajúcim sa v nekonečne, inokedy vlniacim sa morom a lúčom svetla, alebo „iba“ rytmom či optickou hrou čiernej a bielej plochy.

Poznámka o grafike v čase druhej moderny

Aj keď je grafika podstatnou súčasťou slovenskej moderny, jej skutočný rozmach nastal až s príchodom početnej umeleckej generácie výtvarníkov, ktorá sa na scéne objavila začiatkom vojnových štyridsiatych rokov minulého storočia. A to s takou intenzitou, že ju môžeme nazvať druhou modernou, lebo nielen pokračovala, ale aj rozvinula program prvých slovenských moderných umelcov Mikuláša Galandu a Ľudovíta Fullu. I keď v oklieštených možnostiach vtedajšej slovenskej reality, navyše sťaženými vojnou a fašistickou totalitou Slovenského štátu. Prvýkrát vystavoval na spoločnej výstave v Zemедelskom múzeu v Bratislave v roku 1943 spolu s Ladislavom Gudernom a Ervínom Semianom a samostatnú výstavu mal Orest Dubay spolu s Ernestom Zmetákom v roku 1947 v pavilóne UBS v Bratislave. Vtedy ho aj oslovil Koloman Sokol a ponúkol mu miesto asistenta počas jeho pôsobenia na SVŠT a Pedagogickej fakulte UK v roku 1947. Vieme, že Sokolova profesorská kariéra netrvalo dlho a Oresta Dubaya po jeho odchode zavolali na oddelenie grafiky na vtedy založenej Vysokej škole výtvarných umení. Zotrval tam do roku 1984, prežil štvrtstoročie s grafickým oddelením ako pedagóg a vedúci oddelenia, dokonca v rokoch 1968–1971 aj ako rektor VŠVU. Jeho pedagogické pôsobenie je prekvapivo dosiaľ nezhodnotené ani v rámci jeho vplyvu na tvorbu zverencov, ani v kontexte miesta jeho „grafickej školy“ v dejinách slovenskej grafiky. Akoby sa jeho pedagogický prínos, bytostne postavený na hľadaní individuálnych tvorivých črt a predpokladov adeptov umenia, stratil v silnom „vizuálnom kolektizme“ grafických škôl Vincenta Hložníka a jeho nástupcu Albína Brunovského.

Poznámka o filozofii tvorby a knižnej ilustrácii

„Mám rád realitu, určitú triezvosť. Proste, rád stojím oboma nohami pevne na zemi.“ V čase, keď vyslovil tieto slová, bol Orest

Dubay na vrchole tvorivých síl. Tu niekde sa dá vystopovať aj principiálna podstata jeho tvorby postavená na jednoduchšej symbolike, vyjadrenej prostredníctvom konkrétnych znakov reality. Postačil mu prostý fragment – strom, vták, lietadlo, kvet, anténa, panelák – k rozohratiu obrazového príbehu bielej a čiernej. Usiluje skôr o paradoxnú métu skrytej drámy, vnútorne motivovanej, čerpajúcej z protirečivosti pokojného, žánrovo podfarbeného výjavu a jeho exaltácie stajomňujúcim šerosvitom. Dubayova dramatickosť je teda hlbinná, nepredstierajúca, nachádzajúca sa v tom najobyčajnejšom výjave. Jeho zameranie sa na žánrovosť, odmietanie literárne viazanej, tematickej alegórie bolo vzdialené vtedajšej generačnej tendencii fantazijnej grafiky smerujúcej k poetickej a asociatívnej skladbe obrazu.

Svoj grafický rukopis, teda vnútorne motivovanú skratku reálneho tvaru vnáša aj do knižnej ilustrácie, ktorú vníma ako súčasť voľnej tvorby. Takže ilustrácie väčšinou pozostávali z výberu jeho voľných grafických listov. Napriek tomu, že jeho tvorba sa len zriedka spomína v dejinách knižnej ilustrácie, má na konte vyše päťdesiat titulov. Jeho kresby, drevoryty a linoryty sú súčasťou obálok, frontispice, ale aj obrazovej výpravy dnes už kultových kníh ako *Zázračný triezvy koráb* od Štefana Žáryho (Slovenský spisovateľ, 1960), *Do mesta tridsať minút* od Laca Novomeského (Slovenský spisovateľ, 1963), *Išlo dievča po vodu* od Márie Ďuričkovej (Mladé letá, 1980), *Stojí, stojí mohyla*, balady slovenských básnikov (Tatran, 1978) či ikonických obálok kníh Williama Faulknera *Augustové svetlo* (Tatran, 1969) a Gustave Flauberta *Citová výchova* (Tatran 1967).

Záverečná poznámka k budúcnosti

Nebyť aktivít umeleckých združení, tvorba Oresta Dubaya zostane ešte niekoľko rokov zakonzervovaná v minulom čase. Možno práve teraz stojíme na začiatku jej približovania a sprístupňovania súčasníkom. Prvým krokom je prostredníctvom najživšieho nosiča, akým je kniha, pootvoriť dvere k jeho kultovým či menej známym ilustráciám. A možno sa časom podarí dostať jeho grafickú tvorbu do výstavných priestorov aj ako aktuálnu tému debát o výtvarnom umení. Je toho toľko pred nami! Iniciováť výskum a zdokumentovanie jeho pedagogického pôsobenia a vplyvu na vývoj grafiky a knižnej ilustrácie a pokúsiť sa o kritickú reflexiu jeho miesta v moderných dejinách slovenskej grafiky. Aby sme sa nemuseli odvolávať na polstoročie staré knihy a citovať rovnako staré výroky tých, ktorí si už len matne pamätajú.

— Mgr. Beata Jablonská, PhD. —

odborná asistentka
na Katedre teórie a dejín umenia, VŠVU Bratislava
a hostujúca kurátorka TOTO! je galéria

Orest Dubay Kód Dubay

Rozkladali sme ich po stole a po zemi – grafické listy a mässonerove dosky - knihu za knihou na pomyselnú časovú os. A skúšali sme v tej zálahe čierno-bielych papierov hľadať akúsi logiku, návod na pozeranie. Premýšľali sme nielen o tom, čo vynechať, čo naopak vytiahnuť dopredu, ale aj o tom, ako nájsť „kód“ – ako tým, ktorí na výstavu prídu, vysvetliť príbeh Oresta Dubaya a jeho ilustrácii. Hm... Polstoročie sa nám vlnilo pred očami. Silné, predátorské diela striedali utlmené, opakujúce sa motívy. A podobné veci (len vytvorené v inom čase) dostávali nečakanú dynamiku. Stačilo z nich niečo vystrihnúť, vyrezať, alebo zväčšiť detaily a videli sme, ako sa prebúdajú z apatie, ako naberajú na intenzite. Okolo nás sa začali točiť príbehy.

Pozerali sme sa a zdalo sa nám, že tak celkom nedokážeme rozlíšiť, čo sú voľné diela a čo ilustrácie. Videli sme vzájomné inšpirácie, odkazy (doslova), reťazenie myšlienok. Zdalo sa nám, že to, čo si Orest Dubay prečítal a potom ilustroval, neskôr dopovedával už mimo knižných diel. Stačí premýšľať nad motívom trhavých lúčov vedúcich ku guľatému, spaľujúcemu jadrú čierneho slnka, s postavami v popredí, ktoré k nemu vzhliadajú. Nájde-me ho rovnako v množstve variácií v číslovaných grafikách aj v temných príbehoch Rudolfa Jašíka z druhej svetovej vojny *Námestie svätej Alžbety* a *Mŕtvi nespievajú*. Od 60. rokov sa vinie ilustrátorskou aj voľnou tvorbou charakteristické modelovanie horizontu, ktorý sa v lome čiary stáva nekonečným a pohlcuje všetko naokolo, napríklad v zbierkach Štefana Žáryho *Zázračný triezvy koráb* a *Múza oblieha Tróju*.

Niektoré z ilustrácii Oresta Dubaya sa tak pevne pritulili ku knižným predlohám, že si ich bez nich nedokážeme predstaviť: realistické grafiky k vojnovnej trilógii *Generácia* Vladimíra Mináča. Iné sa, akoby napriek svojim nesporným kvalitám, stratili v mase knižnej produkcie – hra dvoch farieb a minimalistických prvkov v zbierke Laca Novomeského *Do mesta tridsať minút* či temne snivé, popisné obrazy v slovenských baladách *Stojí, stojí mohyla*.

Pozrime sa na ne bližšie.

Zbierka *Do mesta tridsať minút* je plná slov. Nečudo, je to spomienková kreácia na cestu zo stanice do centra Senice. Orest Dubay sa mohol prispôsobiť, už vtedy preplniť stránky figurálnymi motívmi – text k tomu priamo ponúkal –, ale išiel inou cestou. Zachytáva len banálne momenty, každodennosť, príjemnosť prechádzky. Vďaka minimalizmu vo výraze sa čitateľ môže sústrediť na text, nie je ničím rušený. Jeden motív, zdanlivo banálny, zostáva v hlave.

Nenápadná kniha balád *Stojí, stojí mohyla* s temným obalom je jednou z prác Oresta Dubaya, v ktorej nie je na prvý pohľad vidieť, že „je to on“. Už použitou technikou – mässonerovou doskou – sa líši od jeho ostatných knižných diel. V tejto knihe nie je úsporný, naopak, precízne zaberá celý priestor, vyťahuje z neho vzduch. Všade, na každej stránke je zamračené, nad krajinou visí oblak, ktorý aj tak ťažkú oblohu ešte viac sťahuje k zemi. Je to jednoducho baladické, prispôbené času, v ktorom texty vznikali. Dobová grafická úprava, ktorá toto dielo rozsekala do výrezov, mu ublížila, potlačila jeho jedinečnosť a vtesnala ho do radu priemerných, nudných knižných diel. Preto stojí za to vidieť ho (prvýkrát od vzniku) naozaj „naživo“.

Linoryty k trilógii Vladimíra Mináča *Generácia* sú na prvý pohľad poznateľné striedaním čiernych a svetlých (bielych) tvarov. Vzdušné aj ťaživé na jednej ploche, v jednom ráme. Iste, môžeme ich považovať za príliš popisné, statické a pokojne o nich môžeme napísať, že sa snažili vyhovieť obdobiu, v ktorom vznikli, a predstavám ľudí, ktorí rozhodovali o tom, ako má knižná kultúra vyzeráť. Ale aj tak im nemožno uprieť silu – napätie vzniká tým, pod akým uhlom na situácie nazerá, ako ich vidieť.

Kontrast medzi realistickými (či skôr tradicionalistickými) a imaginatívnymi (či skôr novátorskými) dielami Oresta Dubaya na stenách TOTO! je galérie je vlastne rozhovorom odhaľujúcim svet umelca, ktorý si s ilustráciami robil, čo chcel. Sleduje, ako často unikal pred textovou predlohou, ako ju (vlastne veľmi často) pretláčal vlastným

uhlom pohľadu, ako pracoval s čiarou, ako jej tvarovaním, klonením či hrúbkou pridával k príbehu ďalšie dejové línie, ďalšie myšlienky bez toho, aby ho ničil. Naopak, len zastavoval čitateľa na kľúčových miestach. Bol si blízky s op-artovou scénou, čítame ovplyvnenia Victorom Vasarelym, ale nepracoval len s geometriou – vkladal do nej kúsky bežného sveta: kvety, vtáky, ľudí.

— Ida Želinská —
kurátorka TOTO! je galéria

Orest Dubay

* 1919 — † 2005

vyštudoval odbor kreslenie a maľovanie na Slovenskej vysokej škole technickej. Od začiatku svojej profesionálnej kariéry - bol súčasne grafikom, maliarom a ilustrátorom - zároveň učil: najskôr (od r. 1946) na Katedre výtvarnej výchovy Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, potom (od roku 1949) na Vysokej škole výtvarných umení, ktorú v rokoch 1968 - 1971 viedol ako rektor. Patril k silným výtvarným skupinám Generácia 1919 aj ku Skupine výtvarníkov 29. augusta, ktorí do profesionálneho umeleckého života vstupovali po druhej svetovej vojne, angažoval sa aj v Klube grafikov. Ilustroval desiatky kníh. Vystavoval na Slovensku aj v zahraničí a za svoje diela získal bezpočet ocenení, napríklad Veľkú cenu na Bienále slovenskej grafiky v Banskej Bystrici.

Výber z ilustračnej tvorby —

Gustáv Kazimír Zechenter Laskomerský: Žarty a rozmary (Bohumil Buocik, 1946)
Ján Bubán: Dvanásť princezien (Matica slovenská, 1946)
Michail Iljin: Rozprávky o veciach (Pravda, 1947)
Dmitrij Karelín: Máška (Pravda, 1948)
Jozef Muráni Nežatický: Voňavý vetrík (Matica slovenská, 1948)
Upton Sinclair: Kráľ tragačov (Práca, 1948)
Jack London: Morský vlk (Pravda, 1949)
Jack London: Elam Ohnivák (Pravda, 1949)
Alexander Puškin: Bachčisarajskij vodomet a Kaukazský zajatec (Obroda, 1949)
Upton Sinclair: Tri skutočnosti (Dukla, 1950)
Vladimír Mináč – Prielom (Dukla, 1950)
Ján Brezina: Spev lásky k novej Číne (Slovenský spisovateľ, 1950)
Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch (Matica slovenská, 1950)
Pavol Horov: Balada o sne (Slovenský spisovateľ, 1960)
Štefan Žáry: Zázračný triezvy koráb (Slovenský spisovateľ, 1960)
Štefan Žáry: Ikar večne živý (Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1960)
Rudolf Jašík: Mrtví nezpívajú (Naše vojsko, 1961)
Štefan Žáry: Múza oblieha Tróju (Slovenský spisovateľ, 1963)
Milo Urban: Za vyšným mlynom (Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965)
Vladimír Mináč: Generácia I – III (Naše vojsko, 1973 – 1974)
Leonid Leonov: Vpád (Tatran, 1975)
Ján Kostra: Len raz (Tatran, 1978)
Stojí stojí mohyla (Tatran, 1978)
Slovenské ľudové balady v úprave Márie Ďuríčkovej: Išlo dievča po vodu (Mladé letá, 1980)

www.totojegaléria.sk